

Ismertetések és bírálatok.

Dr. Kis-Erős Ferencz: *A magyar nyelv rendszeresen vizsgálva a nyelvfilozófia, a finnugor összehasonlító, a magyar történeti nyelvtan és a magyar nyelvjárástan alapjairól.* — Nagy 8-rét, XVI+603 l. — Szerző tulajdona. Kapható a polg. tanítónőképzőintézetben Kalocsán. 1915. Ára 10 kor.

Nyelvtudományi irodalmunkat, mint az újkori tudományosságot általában, jellemzi a részlet-munka. Az egykor oszthatatlanul egységeseknek vélt szakok ezernyi ezer ágra szakadtak, aprólékosan fürkésző kutatás foly mindenfelé, hogy bevilágtson a legrejtettebb zugok sötétjébe is. Igazi tudomány valójában csakis részletmunkán alapulhat. De időről-időre szükség van az összefoglalásra is. Nemcsak azért, hogy megállapítsa az elért eredmények mérlegét, hogy feltüntesse a vizsgálódás arányait: hol és meddig haladtunk eléggé, hol vannak még pótlandó hézagok és hiányok; hanem a következő nemzedék nevelése miatt is elkerülhetetlenül szükséges az egészet felölelő összefoglalás, mely nélkül lehetetlen a rendszeres áttekintés, és az, a ki a tudománnyal megismerkedni kíván, tájékozás nélkül elvész a kérdések útvesztőjében. Az ilyen összefoglaló művek megalkotása nagyon nehéz feladat. Szükséges erre a föltétlenül biztos jártasság a tudományszak minden részében; szükséges az ítélet az elért eredmények mérlegelésében; de ezenfölül a bölcs mérséklet is az anyag kiválasztásában, hogy a lényeges megmaradjon, a lényegtelen pedig kiküszöböltessék.

Ezt a nagy és nehéz feladatot vállalta a címbeli könyv szerzője, a ki saját szavai szerint: «magasabbfokú magyar nyelvtudományi oktatásunk összes főbb irányait és távlatait legalább főbb vonalakban rendszeres keretek közé» akarta foglalni. E mellett még szorosabban határolt célt is tűzött ki magának, hogy t. i. kézikönyvet írjon a polgáriskolai tanítóképzők hallgatói számára. Én azt hiszem, hogy ez a második, gyakorlatibb cél volt igazi rugója a munkájának.

A polgáriskolai tanító- és tanítónőképző intézetek nyelvi szakcsoportjának első évfolyama heti öt órában (ebből egy óra szeminá-

rium) foglalkozik általános nyelvtudománnyal és részletes magyar nyelvészettel; fölötte áll tehát az elemi képzők magyar nyelvi tanulmányának, de természetesen nem érheti el sem terjedelemben, sem tudományos részletességben az egyetemi fokot. Korlátozza az aránytalanul kevesebb óra és az a követelés, hogy a kiszabott időn belül a tárgyat teljesen be kell fejezni. Ennélfogva az általános részből, hogy úgy mondjam, csak a dolgok gerinczével lehet foglalkozni: a nyelvtudomány elveinek és módszereinek velős bemutatásával, legfőbb megállapodásainak rövid közlésével, minden kitérés, legfőképen vitás kérdések hosszas tárgyalása nélkül. Ez az első félév munkája, míg a második félévre a magyar nyelvtan részletes fejtegetése, az elemi képzőben nyert alap kibővítése jut. Az anyagnak kiválogatása és összeállítása igen nagy munkájába kerül a tanárnak, mert a követelményeknek megfelelő kézikönyv eddig nem volt. Ezen a hiányon akart segíteni KIS-ERŐS FERENCZ a czímben jelzett könyvvel, felölelvén benne mindazt, a mi a polgári képzőben szükséges, és megtoldván még többel is, hogy kedvet és ösztönzést adjon a jelölteknek önmunkáságra és továbbképzésre.

Sajnos, ez a jó szándék nem járt a remélt eredménnyel. A hallgatónak, ki biztosan és világosan magyarázó kalauzt vár a könyvben, el kell rettennie az anyag szertelen tömegétől, az adatok, czímek és utalások sokaságától, melyben eligazodnia szinte lehetetlenség; az előadó tanárt is nem kevesebb rémület fogja el, hogy heti négy órában, egy rövid esztendő lefolyása alatt el kell végeznie ezt a tömördek tárgyat, mely még akkor is, ha az előszóban jelzett kisbetűs szöveget kihagyja is, legyőzhetetlen munkát ró tanárra és hallgatóra egyaránt. A szakember pedig bosszankodó csodálkozással kérdi, hogyan lehetett ennyi jóakarattal és szorgalmas elszántsággal ilyen — ARÁNYVAL szólva — *brutto* keveréket egy könyvbe sajtolni. A felelet erre csak az lehet, hogy az alkalmasint pályája kezdetén álló szerző még nem volt megérve erre a feladatra sem mint tanár, sem mint tudós. A tanárnak hosszú gyakorlatra és végtelen finom tapintatra van szüksége, hogy abból, a mit ő maga az egyetemi szigorlatokon tudott, a mit később hozzátanult, mit és mennyit válogasson ki hallgatói számára. Igaz, a tanárnak legalább is tízszer annyit kell tudnia, mint a mennyire a tanításban közvetlen szüksége van; de jaj annak a tanításnak, mely csak arra való, hogy a tanár egész tudományának kirakataul szolgáljon. A tudósnak pedig tisztában kell lennie avval a czélal, melylyel könyvét írja: a kutatás eredményeit adja-e elő világosan és szabatosan összefoglalva; vagy a tárgyába tartozó kérdések fejlődésének történetét-e; egyes homályos és vitás pontok újra való föl-

vetését, új adatokkal és szempontokkal való megvilágítását; vagy merőben új utak és czélok föltárását és kitűzését?

A szerző könyvében mindezt akart s éppen ezért teljesen elvettette föladatát; művére egészében illik a paradox igazság: kevesebb több lett volna. A mit HALÁSZ PÉTER e könyvről írt (MNYv. XI. 400), nem lehet sorrul-sorra, szórul-szóra nem helyeselnem; ezért nem ismételem meg mindenben helyt álló kifogásait, a pædagogiai hibák, módszerbeli vétségek és tárgyi tévedések felsorolását, csak egynéhány megjegyzéssel bővitem ki bíráló fejtegetését.

Mindenekelőtt feltűnő egy tanuló kezébe való könyvben az irodalomnak olyan módon való felsorolása, mint a szerző teszi. Előszavában megmondja, hogy nem törekszik teljes könyvészetre, csak a legfőbb irodalmi jelenségeket tünteti föl. Ha pedig a fejezetek előtt álló címeket nézzük, hiába keresünk bennük elv- és tervszerű váltogatást: teljesen elavult, csak történeti értékű művek mellett az újabb és legújabb tudományos kutatás nagyon különböző nemű és értékű címekkel van képviselve; majd egy nagy, rendszeres szakkönyv, majd egy elrejtett értekezés, itt egy bevégezetlen vita iratai, ott egy futólagos megjegyzés; azután az a sok exotikus című könyv; külföldi tudósoknak hosszú névsora; hazai tudósok műveinek avult kiadásai, melyek újabb átdolgozások által fölöslegessé lettek. Másutt meg igen fontos munkák teljesen hiányzanak, különösen a mi tudósaink könyvei és cikkei. — Hogy csak egy-két példát mondjak: a rokonértelmű szavak fejezetének éln (221. l.) ott van FINÁLY 1870-i értekezése, BÉLTEKY Nyelvőr-beli cikkei, de PÓRA FERENCZ szótáráról (1907), mely eddig egyetlen minálunk, még nem történik említés; talán azért, mert SIMONYI Magyar Nyelv-ének (1905) irodalmába még nem vehette föl (vö. MNYv. IV. 114). — A nyelvújítás tárgyalásában eljut BUGÁTIG (260. sk. l.); a múlt század második felének mozgalmából azonban TOLDY, BALLAGI stb. kimaradtak, pedig nélkülök SZARVAS GÁBOR nem érthető; teljesebb képet rajzolhatott volna róluk, ha ismeri például KOMÁROMY LAJOS összefoglaló értekezését: Orthologia és neologia. (Tanítók Könyvtára 2. sz. 1881.) — A szótárak irodalmát részletesen közli addig, a meddig MELICH értekezése vezet, PÁPAI PÁRIZ FERENCZIG (270 sk. l.); azután — miért, miért nem — FINÁLY HENRIK latin szótárát említi, majd CzF.-t. a NySz.-t, az OklSz.-t, a NyÚSz.-t, a MTsz.-t és a készülő EtSz.-t, kimaradt azonban BARÓTI, SÁNDOR ISTVÁN, SIMAI, KRESZNERICS, KASSAI, a Tzs., BALLAGI, FOGARASI, SIMONYI-BALASSA, KELEMEN stb., pedig ezek vannak olyan fontosak, mint FINÁLY.

A sok könyvcím azt a látszatot kelti, mintha a szerző vele könyvének tudományos tekintélyét akarná emelni; holott a szöveg

maga szinte nem egyéb, mint közkézen forgó művek kivonata vagy alig módosított kiadása. Mint régi ösmerősöket üdvözöljük főleg SZINNYEI és SIMONYI alapvető munkáinak szövegeit, melyeket itt-ott meg nem értett vagy félreértett mondatok tarkítanak. És kérdem, mit tanulnak a polgári képző növendékei, kiknek semminemű ilyesféle előképzettségük nincsen, az ilyen rájuk nézve rejtelmes matematikai képletekből, hogy a gyakorító «*g* [fgr. **γk* ∞ **γγ*]»; meg hogy a feltételes mód jele «*ná*, *né* [fgr. **n* + **k* ∞ **γ*] = mozzanatos képző + *ŷ*, *j* (o : *í*) [fgr. **k* ∞ **γ*]»; hogy a fokváltakozás elmélete milyen «áthidalhatatlan rést üt a finnugor és török nyelvszerkezet közt»? Mire való a mondat meghatározásáról való nagy és ellenmondásokkal teli vita, ha utána SZINNYEI (a középiskolák III. osztálya számára írt) Rendszeres M. Nyelvtanának idevágó fejezetét olvassuk, közbeiktatva SIMONYI Helyes Magyarságának egyes bekezdéseit?

Külön fejezetet lehetne szentelni a könyv aránytalanságainak és helytelen beosztásának. Azokon kívül, miket már HALÁSZ PÉTER említett, rámutathatnék «A régi magyar nyelv, illetőleg a magyar történeti nyelvtan» fejezetére (89—129), mely harminczkilencz lapon kétségbeejtő részletességgel beszél a régi nyelvről; PÁZMÁNY PÉTERnek pedig s a tőle máig terjedő fejlődésnek csupán egy lapot «szentel». — A hangtan 43 lapot foglal el, a jelentésváltozások magyarázata hármat (38. és 241—242). — Az elszigetelődés, szóvegyítés (o : vegyülés), kikövetkeztetés, népetymologia egyszer aránylag bőven (34—37), egyszer meg nagyon mo-tóhán (238—240) van tárgyalva, s úgy tetszik, mintha erről a fölösleges ismétlésről a szerzőnek nem is volna tudomása.

Mutatványul még egy-két tárgyi tévedést. Az *r* képzésének magyarázatából kimaradt a nyelv hegyének rezdítése (165); itt azt is meg lehetett volna említeni, hogy van zöngétlen *r*, *l*, *m*, *n* is. Hogy az uvularis *r*-t (*ρ*) mint rendes hangot egy nyelv sem használta (180), az nem szabatos, mert az északi francia és a nyugati ném nyelvterületeken egészen rendes. Ma már nem lehet a képzőkről kerekén kijelenteni, hogy «eredetileg mind önálló szók voltak, a szóképzés pedig eredetileg összetétel» (233), különben is a szerző ellentmond magamagának a következő lápokon, hol *a*)—*g*) pontok alatt másféle keletkezést is említ, de minden magyarázat nélkül. A mai *minta* szó nem egyszerűen sajtóhiba útján lett a latin *moneta*-ból, mint a *föveg* < *söveg*, *nemtő* < *nemző* (268); története megtalálható a Nyr. XLI. kötetében (34. l.). A jelző keletkezéséről és mivoltáról való hosszú, elvont bölcselkedés, de kivált a jelzőnek az állítmányi igére való vonatkoztatása egyáltalában nem ide való és kiválóan alkalmas a tanuló megzavarására; annál is inkább, mert az utána következő

fejtegetésekben ilyen kétségek és kérdések felmerülhetésére semmi-
nemű alkalom nincsen.

Nem lehet czélom a mű minden hibáját és tévedését túlhegyre
szednem. HALÁSZ PÉTER bírálatából s a tőlem felhozott kifogásokból
eléggé kitűnik a könyv értéke. A nagy szorgalom és igyekezet nem
tagadható meg a szerzőtől, csak az sajnálható, hogy többet vállalt,
mint a mennyit elbirt, s ezért törekvésének eredménye nem lett más,
mint egy hatszáz lapnyi kötet, mely tudományos műnek nem tudomá-
nyos, tanuló használatára való kézikönyvnek pedig alapjában el van
hibázva.

TOLNAI VILMOS.

Irodalom.

GOMBOCZ ZOLTÁN ÉS MELICH JÁNOS. Magyar etymologiai szótár.
V. f. (Cänk—Csajta). Bpest, 1915.

SEBESTYÉN GYULA. A magyar rovásírás hiteles emlékei. Bpest,
1915. (Akadémia.)

SEBESTYÉN IRÉN. Finn jelzős szerkezetek. Bpest, 1916. (Külön-
nyomat a NyK.-ből.)

SIMONYI ZSIGMOND. Jelentéstani szempontok. Bpest, 1916. (Akad.
Érték.)

SZINNYEI JÓZSEF. Finn-magyar szójegyzék. Második, javított és
bővített kiadás. Bpest, 1916. (= Finnugor Kézikönyvek IV.)

Új Nyelvemléktár. Bécsi codex. Közzéteszi MÉSZÖLY GÉDEON.
Első füzet. Bpest, 1916. (Akadémia.)

WERTNER MÓR. Névmagyarázatok. I. Férfi és helységnevek,
(Különnyomat a Nyr.-ből). Bpest, 1916. (= NyF. 73).

Le Monde Oriental. IX. 1915. (WIKLUND K. B. Stufenwechsel-
studien. II.)

WIKLUND K. B. Lärobok i lapska språket. Andra, reviderade
upplagen. Uppsala, 1915.